

Problem reinkarnacije u suvremenoj filozofiji

Ivan KOPREK

Sažetak

Čini se da već odavno nije točna Schopenhauerova misao da je Europa jedini dio Zemlje na kojem nije prisutna ideja o reinkarnaciji. Fascinirajuća misao o mogućnosti reinkarnacije prepoznatljiva je, na ovaj ili onaj način, u europskoj filozofiji sve od njezinih početaka do suvremenih smjerova. Razloge njezine privlačnosti ne treba danas tražiti u oživljavanju ezoterizma (koji je zasigurno reakcija na potrošeni materijalizam i biologizam donedavnog vremena), nego i u porastu ekološke svijesti i recycling-mentaliteta. Ideju o reinkarnaciji utvrđuje i logika »kategoričkog komparativa«: brže, više, dalje. Riječ je o non-stop idealu kojim se njeguje iluzija beskonačnog napretka. Slijedeći misaonu struju o ideji reinkarnacije u zapadnoj filozofiji autor se posebno osvrće na probleme odnosa duha i tijela u tzv. »Philosophy of Mind« te identiteta osobe u kojima i danas naslućuje elemente za poticanje ili poricanje ideje o reinkarnaciji.

Uvod

Stari je Propovjednik zapisao da sve ima svoje vrijeme. Ima vrijeme u kojem čovjek nošen poletnošću duha sigurno hita u novi dan. Ima vrijeme u kojem su sjene izdužene i u kojem se ne prepoznaje cilj. U takvom vremenu živimo i mi danas. Opojenost svemoći ustupila je mjesto sumnji i nesigurnosti, strahu i relativizmu. Samo jedno ništa ne relativizira – smrt.¹ Ona ne stoji negdje poput sjene na kraju života. U središtu života okružuje nas smrt. Na mnoštvo načina suvremeni čovjek želi izbrisati tu činjenicu. On je, kako je to primijetio M. Scheler, induktivno nastrojen.² Smrt za njega nije više istina njegova života, nego tek induktivni zaključak. Eliminaciju svijesti o smrti podupire i vjera u napredak.³ Riječ je o »non-stop-ideal« što ga promiče logika »kategoričkog komparativa«: brže, više, dalje. Čovjeku danas ne smije ostajati ništa bez ostatka, nerješivo.

- 1 Usp. J. Splett, »End-Gültigkeit. Zum Ernst des Todes aus der Sicht christlicher Philosophie«, u: H. Kochanek, *Reinkarnation oder Auferstehung. Konsequenzen für das Leben*, Freiburg-Basel-Wien 1992., str. 213–227.
- 2 Usp. M. Scheler, »Tod und Fortleben«, u: *Die Zukunft des Kapitalismus und andere Aufsätze*, München 1979., str. 32.
- 3 Usp. M. Weber, »Wissenschaft als Beruf« u: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen 1968., 2. izdanje, str. 998. i sl.

1. Fascinacija reinkarnacije

Fenomen u kojem čovjekova nemoć prema tajni života postaje najočitija i najdublja ostaje svakako smrt. Smrt se, naime, pred čovjeka postavlja kao kraj života, kao granica i zid. A kao granica i zid koji se ne može zaobići, smrt je i pitanje koje se ne može zaobići. Uostalom, pred smrću sve postaje pitanje. Što je čovjek? Što je s našim »ja«? Što nam se tu događa? Što se zbiva s našom svijješću? Gasimo li se smrću zauvijek? Je li moguće to nešto što se naziva »reinkarnacija«?⁴

Fascinantna je misao da se ne živi samo jedanput. Belgijski pjesnik Maurice Maeterlinck (1862.–1949.), dobitnik Nobelove nagrade za književnost za 1911. godinu, piše: »Nikada nije postojala vjera ljepša, pravednija, moralnija, plodotvornija, ohrabrujuća i vjerojatnija nego što je ideja o ponovnom utjelovljenju. Ona u svojem nauku o polakom ispaštanju i prosvjetljenju svih tjelesnih i duševnih nejednakosti, svih socijalnih nepravdi daje smisao življenja.«⁵ Tako reinkarnacija ostaje oličenjem prastare čovjekove čežnje za samoostvarenjem.

Misao je o reinkarnaciji prisutna u različitim kulturama, u hinduizmu i budizmu, u afričkim prirodnim religijama, u grčkoj filozofiji, u staroj gnozi u manihejaca, u židovskoj kabali i u islamu.⁶ Obično se pod reinkarnacijom (*metempsychosis*, *samsara*, *metempsychose*, *metempsychose*, *palingeneza*, *reventizam*, *transmigracija*)⁷ shvaća religiozna predstava da duša nakon smrti ostavlja jedno tijelo i ulazi u drugo. Zamjenjuje ambalažu ili garderobu. Možda stoga razloge privlačnosti te zamisli ne treba danas tražiti u oživljavanju ezoterizma (koji je zasigurno reakcija na potrošeni materijalizam donedavnoga vremena) nego i u porastu ekološke svijesti i recycling–mentaliteta.

Ideja o reinkarnaciji dolazi jamačno iz Indije. Spominju je Upanišade (u 8. stoljeću prije Krista), koje o njoj ne govore kao o apstrakno–teoretskom nauku o sudbini čovjeka nakon smrti, nego konkretno. U pesimistički ustrojenom svijetu reinkarnacija ima kozmički i etički značaj i nije nešto čemu se teži. Ona sama po sebi vodi do razaranja svake pojedinačnosti – individualnosti.⁸

4 Usp. I. Koprek, »Smrt – krajnje osobno iskustvo nade. Fenomenološko–hermeneutički esej«, u: *Korak za smisao*, Zagreb 1992., str. 172. i sl.

5 Usp. H.–J. Ruppert, »Reinkarnation in neugnostischen Bewegungen. Anthroposophie–Theosophie–New Age«, u: O. Bischofberger, O. Eggenberger, C.–A. Keller, J. Müller, (ed.), *Reinkarnation – Wiedergeburt aus christlicher Sicht*, Freiburg 1987., str. 65–66.

6 Usp. S. Ernst, »Hoffnung auf ein neues Leben. Der Reinkarnationsglaube als Anfrage an die christliche Eschatologie«, u: *StdZ* (1995.), str. 447.

7 Usp. R. Sachau, *Westliche Reinkarnationsvorstellungen*, Gütersloh 1996., str. 57.

8 Usp. N. A. Luyten, *Ewigkeit des Menschen? Eine kritische Auseinandersetzung mit Theorien über das Leben nach dem Tod*, Freiburg 1988., str. 142.

Na Zapadu vjeru u reinkarnaciju podupire optimizam individualizma. Traži se samousavršenje pojedinca i ostvarenje njegovih novih mogućnosti u obliku kružnoga gibanja.⁹ Istina, misao da je život kružno gibanje koje se bez prestanka ponavlja uočljiva je kao izdanak svijeta magije u mnogih primitivnih naroda.¹⁰ Misao o reinkarnaciji živjela je i u domovini filozofa, starijoj Grčkoj, kamo je, prema Herodotovu mišljenju,¹¹ došla iz staroga Egipta.

Treba govoriti o problemu reinkarnacije u suvremenoj filozofiji. Mogao bi netko pitati: što je to suvremena filozofija? Da izbjegnem vremenska određenja odlučio sam najprije predstaviti povijest ideje o reinkarnaciji unutar filozofije općenito, potom pak upozoriti na neke rasprave u svezi s tom temom u najnovijim kretanjima unutar filozofije.

2. *Reinkarnacija u filozofiji*

Gledano filozofski–povijesno, orfika je prekretnica grčkog mitološkog pjesništva prema filozofiji. Prema orfičkoj mitologiji bit se čovjeka sastoji od dvije sastavnice: dionisko–dobre i titansko–zle. Orfici prvi govore o napetosti duše i tijela.¹² Duša je u zatvoru tijela.¹³ Život na zemlji na neki je način mjesto ispaštanja duše. U tom smislu orfici propagiraju askezu koju prate teletai – kultsko djelovanje i ritual.

Pitagora je bio prvi filozof koji je zastupao reinkarnaciju. Sam je za sebe govorio da je utjelovljeni trojanski heroj.¹⁴ Osnovao je sljedbu učenika – matematičara i akuzmatičara – slušatelja u kojoj je svakoga kandidata iskkušavao osobitim metodama. Tijekom tri godine kandidat je morao izvršavati njegove savjete a da se s njim nikada nije osobno susreo. Pitagorejci su živjeli u nekoj vrsti samostana. Imali su strogi dnevni red i ritualiziran život. Pitagora tvrdi da postoje tri religiozne moći: nebo, sklad (harmonija) i broj. Govori o četiri prenatalne egzistencije duše.¹⁵ Nije dopuštao ubijanje životinja jer »*kyklos tes geneseos*« ide kroz cjelokupno životinjsko carstvo dok duša iznova ne pronade put do čovjeka.¹⁶ Na istoj su crti razmišljali i ostali predsokratici koji su većinom bili hilozoisti i hilopsihisti pa su, kao Empe-

9 Usp. S. Ernst, »Hoffnung auf ein neues Leben. Der Reinkarnationsglaube als Anfrage an die christliche Eschatologie«, u: *StdZ* (1995.), str. 448–449.

10 Usp. W. Brugger, »Wiederverkörperung«, u: *StdZ* (1948.), str. 253.

11 Usp. W. Trautmann, *Naturwissenschaftler bestätigen Re-Inkarnation. Fakten und Denkmodelle*, Freiburg, 1986, str. 63.; usp. također G. Adler, *Seelenwanderung und Wiedergeburt. Leben wir nicht nur einmal?* Freiburg–Basel–Wien 1980., str. 36.

12 Usp. W. Capelle, *Die Vorsokratiker*, Stuttgart 1953., str. 31–32.

13 Usp. Pindar, fragmenti 129–133.

14 Usp. W. Brugger, »Wiederverkörperung«, u: *StdZ* (1948.), str. 257.

15 Usp. W. Trautmann, *Naturwissenschaftler bestätigen Re-Inkarnation. Fakten und Denkmodelle*, Freiburg 1986., str. 59–63.

16 Usp. W. Stettner, *Die Seelenwanderung bei Griechen und Römern*, Stuttgart 1934., str. 26–31.; usp. također L. Scheffczyk, *Der Reinkarnationsgedanke in der altchristlichen Literatur*, München 1985., str. 6.

doklo, zastupali reinkarnaciju i u biljke. Strogo filozofska podloga za ideju o reinkarnaciji prepoznatljiva je tek u Platonovoj filozofiji.

Našavši se kao prolazno i smrtno biće među istim bićima prirode koja ga okružuje, Platon je među prvima svjesno napregnuo misao ne bi li kako za čovjekov život pronašao nešto stalno i čvrsto što bi mu pobudilo i na neki način osiguralo razumski obrazloženu nadu da postoje vrata oslobođenja iz vječitog vrtloga života i smrti, mijene i propadanja. To je traženje Platon započeo u sjeni Pitagorinih izvoda (na ulazu u Platonovu Akademiju stajao je natpis: »Medeis ageometretos eisito« – Nitko ovamo neka ne stupi bez poznavanja geometrije!) i mitološkoj krizi vječitog vrtloga koja je posebno ugrožavala temelj grčke politike i polisa. Tako u *Državi* Platon nastoji razviti naravno pravo gdje pojedinac i uzvišeniji pojmovi (kao pravednost i istina) izbijaju u prvi plan. Da bi čovjek mogao živjeti, mora postojati nešto više od običnog života, i tek je onda moguće ljudsko društvo ako se pronađe temelj vječne istine koja sve obvezuje. Ili, drugim riječima: da bi čovjek mogao biološki živjeti, mora postojati nešto više od običnog biosa.¹⁷

Očito je da filozofija, po Platonovu shvaćanju, nije neko intelektualiziranje, nego ozbiljnost života, ozbiljno traganje za konačnim čudorednim ciljem, težnja za spoznajom i krepošću. Kao takva, ona je u završnici trajno vježbanje umiranja. Sokrat tumači da svi oni koji na pravi način njeguju filozofiju ni za čim drugim ne teže nego da umru i da budu mrtvi. Duh, taj plamen božanstva, čami u tamnici čovjekova tijela. »U tijelo smo zatvoreni kao ostrige u svoju školjku.«¹⁸ Smrt je, naime, tren u kojem se otvaraju vrata zatvora tijela i mjesto gdje »viši čovjek«, duh, postiže oslobođenje i besmrtnost.

Eksponent je Platonovih razmišljanja i domišljanja o oslobođenju duha iz tijela mudrac Sokrat. Umrijeti, za na smrt osuđenog Sokrata, znači oslobođenje duše od veriga tijela i dospijeće do spoznaje i kontemplacije vječnih ideja (istine, dobra, pravednosti). Stoga Sokrat zaključuje da je smrt za ljude od svih dobara najveće dobro.

Središnji je dio Platonove antropologije govor o preegzistenciji duše i anamnezi. U tom je smislu primijenio različite mitove čija pozadina nije primarno ontološka nego etička. Smrt ni u kojem slučaju nije kraj.¹⁹ Smrću nije kraj ni zlu. Za svako je, naime, zlo primjerena kazna ispaštanja.

Okolo preminuloga tijela kruže duše prije nego se ponovno inkarniraju.²⁰ Ako su za ovoga života bile zle, nakon smrti traže loše i tamno, ako pak dobre, dobro i svijetlo.²¹ Broj je reinkarnacija neodređen. Za filozofa su, prema

17 Usp. Platon, *Zakoni*, str. 959.

18 Platon, *Fedar*, 250 c.

19 Usp. Platon, *Fedon*, 107 c.

20 Usp. E. Runggaldier, *Philosophie der Esoterik*, Stuttgart–Berlin–Köln 1996., str. 172–173.

21 Usp. Platon, *Fedon*, 81 a–c.

Platonu,²² dovoljna tri utjelovljenja. Za druge deset. Muževi kukavice u drugom se životu rađaju kao žene.²³ Platon ne poznaje reinkarnaciju u biljke, nego jedino u životinje. Proždrljivci dobiju tijelo magarca, razbojnici vuka, jastreba ili strvinara itd.²⁴

Neoplatonci, kao Plotin i Porfirije, reinkarnaciju drže za put čišćenja duše. Augustin pohvaljuje Porfirija da je ispravio Platonovu misao i seljenje duša sveo samo na ono u čovjeka.²⁵ I tu je ideja o reinkarnaciji sredstvo moralnoga pritiska i teodicejskog opravdanja zla. Ista je misao, često potkrijepljena panteizmom, prepoznatljiva u engleskih druida i u nekim manjim židovskim sektama.²⁶ Kršćanstvo se s idejom o reinkarnaciji najozbiljnije susrelo u Origenovim mislima i u pokretu priscilijanizma.²⁷

U srednjem vijeku misao o reinkarnaciji nije imala nikakva mjesta. Zastupale su je samo heretičke sekte katara i albigenza rasprostranjene po južnoj Francuskoj od 11. do 13. stoljeća. Kao i u manihejaca, s kojima je neko vrijeme simpatizirao Augustin, u prvom je planu stajala misao prosvjetljenja.

Zanimljiva je primjedba prepoznatljiva u filozofiji sv. Tome Akvinskoga da reinkarnacija upućuje na neku vrstu uskrsnuća tijela. Naime, Toma u svojem komentaru prve poslanice Korinćanima, 15. poglavlje,²⁸ hvali platonike da sa svojim (istina neispravnim) naukom o reinkarnaciji slute nešto od značenja cjelovite čovjekove punine jer su spoznali da besmrtnost duše nije dovoljna.²⁹ Toma, naime, drži da čovjek ne može postojati kao čista duša.

22 Usp. Platon, *Fedar*, 248e–249a.

23 Usp. Platon, *Timej*, 90 e; usp. također H. Zander, *Reinkarnation und Christentum*. Rudolf Steiners Theorie der Wiederverkörperung im Dialog mit der Theologie, Paderborn–München–Wien–Zürich 1995., str. 40; H. Strange Long, *A Study of the Doctrine of Metempsychosis in Greece. From Protagoras to Plato*, Princeton, New Jersey 1948.

24 Usp. Platon, *Fedon*, 31. Kao prirodoznanstvenik Platon o reinkarnaciji govori u *Timeju*. Usp. W. Capelle, *Die Vorsokratiker*, Stuttgart 1953., str. 226. Platonova ideja o reinkarnaciji prešla je put religiozne filozofije neoplatonizma i gnoze sve do ranokršćanstva 2. i 3. stoljeća. Carevi Karakala i Julijan držali su se za reinkarniranog Aleksandra Velikog. U blizini ideje o reinkarnaciji jest i stoička misao o rodbinstvu svega živoga. Slično misli i Vergilije u *Enejama* (VI, 719.–751.) i Plutarh kada govori o zvijezdama kao domovima duhova. (Usp. W. Sttetter, *Die Seelenwanderung bei Griechen und Römern*, Stuttgart 1934.; Usp. također G. Adler, *Seelenwanderung und Wiedergeburt. Leben wir nicht nur einmal?* Freiburg–Basel–Wien 1980., 43. Salustije govori o reinkarnaciji jer bi inače bilo teško opravdati i razjasniti urođene slabosti i bolesti koje su zapravo kazne za grijeh.

25 Usp. L. Scheffczyk, *Der Reinkarnationsgedanke in der altchristlichen Literatur*, München 1985., str. 25.

26 Usp. R. J. Blank, *Auferstehung oder Reinkarnation?*, Mainz 1996., str. 24.

27 Usp. W. Brugger, »Wiederverkörperung«, u: *StdZ* (1948.), str. 253.

28 »... et ideo platonici ponentes immortalitatem, posuerunt reincorporationem, licet hoc sit haereticum: et ideo si mortui...« S. Toma Akvinski, *Super I ad corinthios* cp. XV., str. 233.

29 Usp. A. Schmied, »Der Christ vor der Reinkarnationsidee«, u: *Theologie der Gegenwart* (1988.), str. 44.

Biti čovjek znači biti tjelesni bitak.³⁰ O tome govori klasični nauk (protiv reinkarnacije) o sastavljenosti čovjeka iz materije i forme. Materija i forma nisu dva zasebna dijela koja spojem stvaraju nešto treće, nego se u biću razlikuju samo kao dva realna aspekta. U stvarnosti, pak, postoji samo cjelina.³¹ Reinkarnacija ne slijedi ni iz kakve nužnosti pa bi se protiv nje mogla navesti poznata Ockhamova misao: »*Entia non sunt multiplicanda absque necessitate.*«

Ideja o reinkarnaciji ponovno je oživjela u doba renesanse. Zastupali su je na svoj način Paracelsus, J. Böhme, G. Bruno, ali i B. Spinoza u svojem panteističkom monizmu i G. W. Leibniz u nauku o monadama kao nositeljima nerazorivoga kontinuiteta. Pa i ako je Leibniz odbijao misao o reinkarnaciji na Zemlji, ideja o ponovnom rođenju negdje na drugim planetima nije mu bila strana.

Slično je spekulirao i I. Kant kada se s mislima o seljenju duša suočavao kao s ozbiljnom hipotezom. H. von Glasenapp³² misli da je Kant već u svojem predavanju »*Physische Geographie*« na neki način zastupao reinkarnaciju. Duša se vraća u materijalno tijelo kako bi u osjetnom svijetu nastavila svoje moralno čišćenje. Naime, čovjekova krivnja nije nikada tako velika da bi bio vječno kažnjen. I obratno, njegova zasluga nije nikada tako velika da bi dobio vječnu nagradu.

Hipotezu reinkarnacije Kant naročito dotiče u svojim spekulacijama o stanovnicima zvijezda i to u trećem dijelu svoje rasprave iz 1755. godine pod naslovom »*Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*«. Duše se ne inkarniraju na ovome svijetu, nego u lancu uvijek novih utjelovljenja i to u uvijek novim, savršenijim zemljama ili na planetima.³³

Poznato je da se A. Schopenhauer distancirao od optimizma prosvjetiteljstva i Kantovih izvoda tako da se čak usudio ustvrditi da je Europa jedini dio na Zemlji na kojem se ne vjeruje u reinkarnaciju.³⁴ Čini se, dakle, da se

30 Usp. R. J. Blank, *Auferstehung oder Reinkarnation?*, Mainz 1996., str. 71.

31 Usp. Pere Jean-Dominique O. P., *La Reincarnation*, Lyon 1995.; usp. također G. Greshake, *Tod – und dann? Ende – Reinkarnation – Auferstehung*, Freiburg–Basel–Wien 1988., str. 73; G. Greshake, *Gottes Heil – Glück des Menschen*, Freiburg–Basel–Wien 1983.; M. Kehl, »Wiedergeburt – Häresie oder Hoffnung?«, u: *Geist und Leben* (1990.), str. 445–458.; M. Kehl, »Nur einmal auf Erden? Seelenwanderung und Reinkarnation zwischen Häresie und Hoffnung«, u: *Bibel und Kirche* (1994.), str. 35–42; Ch. Boettigheimer, »Reinkarnation statt jenseitiger Läuterung?«, u: *StdZ* (1997.), str. 487–499; W. Raberger, »Reinkarnation und Auferstehung«, u: *Theologie der Gegenwart* (1997.), str. 20–36.

32 Usp. H. von Glasenapp, »Kant und die Religionen des Ostens«, u: *Beihefte zum Jahrbuch der Albertus-Universität Königsberg br. V. Kitzingen*, 1954.

33 Usp. I. Kant, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, izdanje Pruske akademije znanosti, sv. I, str. 366.; usp. također E. Bock, *Wiederholte Erdenleben. Die Wiederverkörperungsidee in der deutschen Geistesgeschichte*, Stuttgart 1932.

34 Usp. A. Schopenhauer, »Parerga und Paralipomena«, u: *Sämtliche Werke* 5, hg. W. Frhr. v. Löhneysen, Frankfurt 1986., str. 435. i sl.; usp. također H. J. Ruppert, »Reinkarnation in neugnostischen Bewegungen. Anthroposophie–Theosophie–New Age«, u: O. Bischof-

Schopenhauerova predstava o reinkarnaciji razlikuje od svih drugih zapadnih predstavi. U njoj su po prvi put na Zapadu jasno ouočljivi pesimistički elementi Istoka.³⁵

Iz empiričkog promatranja prirode, Schopenhauer otvara put prema voluntarističkoj metafizici u kojoj samorefleksija nije više središnji konstitutiv života, nego slijepa transindividualna i transhumana sila, volja za životom. Iz volje kao metafizičkog pojma Schopenhauer razvija i shvaćanje o smrti. Smrt za njega nije apsolutno poništenje.³⁶ Ona je san u kojem gasne princip života i u kojem se zaboravlja individualnost,³⁷ svijest tone i osoba prestaje postojati, ostaje samo nesvjesna želja za životom koja ne može biti ukinuta.³⁸ Kao što čovjek u snu besvjesno živi i ujutro se budi, tako se obnavlja život u novom rođenju. Čovjek putuje od utjelovljenja do utjelovljenja, no ne u kontinuitetu individualnosti, nego u persistenciji života samoga. To je tajna palingeneze.³⁹

Distancirajući se od Schopenhauera, Kantovu su misao preuzeli romantičari: Goethe, Herder, Schiller, Schelling, Swedenborg, te pijetisti i kršćanski teozofi kao F. Ch. Oetinger, a napose pak G. E. Lessing u svojem djelu iz 1780. godine *Erziehung des Menschengeschlechtes*.⁴⁰

Govoreći o povijesti ljudskoga roda kao povijesti spasenja u ideji postupnog odgoja ljudskoga roda, Lessing⁴¹ poseže za spiritualističkom triepohalnom podjelom povijesti koju je u XIII. stoljeću razvio Joahim de Fiore. Odgoj pojedinaca odgoj je cijeloga čovječanstva. Posljednji su paragrafi njegova djela *Erziehung des Menschengeschlechtes* zapravo apologija reinkarnacije. Temljna je misao da nije dovoljan samo jedan život da bi čovjek prošao sve razine odgoja do savršenosti. U progresivnom napretku čovjekove osobe reinkarnacijom se traži bogatiji, dublji, ispunjeniji i sretniji život.

Lessingove misli oslikavaju duh onoga doba u kojemu se na crti optimizma XVIII. stoljeća očekuje novi svijet veličanstvenih fenomena⁴² pa za

berger, O. Eggenberger, C–A. Keller, J. Müller, (ed.), *Reinkarnation–Wiedergeburt aus christlicher Sicht*, Freiburg 1987., str. 69.

35 Usp. R. Sachau, *Westliche Reinkarnationsvorstellungen*, Gütersloh 1996., str. 85.

36 Usp. A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, II, Frankfurt 1986., str. 592.

37 Usp. A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, I, Frankfurt 1986., str. 384.

38 Usp. R. Sachau, *Westliche Reinkarnationsvorstellungen*, Gütersloh 1996., str. 83–93; usp. također M. Marchel, »Der Gedanke der Reinkarnation bei Schopenhauer«, u: *Zeit der Ernte*, Stuttgart–Bad Cannstatt 1982., str. 128–134.

39 Usp. A. Schopenhauer, »Parerga i Paralipomena« II, u: *Sämtliche Werke* 5, hg. W. Frhr. v. Löhneysen, Frankfurt 1986., str. 326.

40 Usp. E. Benz, »Die Reinkarnationslehre in Dichtung und Philosophie der deutschen Klassik und Romantik«, u: *Zeitschrift für Religions und Geistesgeschichte* (1957.), str. 155–160.

41 Usp. G. E. Lessing, *Erziehung des Menschengeschlechtes*, ' 93.

42 Usp. E. Benz, »Die Reinkarnationslehre in Dichtung und Philosophie der deutschen Klassik und Romantik«, u: *Zeitschrift für Religions und Geistesgeschichte* (1957.), str. 151–155.

njega reinkarnacija nije patnička sudbina nego prigoda da se izbori sve veća i veća ljudska savršenost. Ona nije bijeg nego progresivno ostvarenje, razvijanje svih sposobnosti i svih mogućnosti spoznaje. U njoj se ništa ne gasi, nego se traži maksimalni razvoj svih čovjekovih mogućnosti koje nudi svijet.

Lessing, dakle, individualnu eshatologiju povezuje s mislima o napretku. Pojedincu treba dati više vremena – tek tako je cilj čovječanstva identičan s individualnim ciljem.⁴³ Čovječanstvo i individualnost, povijest i pojedinačna ljudska sudbina, usko su jedni na druge usmjereni i prožimlju se.

Bitne sastojnice ideje o reinkarnaciji na Zapadu, koja je u temelju oblikovana u Lessinga, moguće je programatski sažeti u nekoliko točaka: reinkarnacija je pozitivna misao, obećava pluralizaciju životnih mogućnosti, u njoj dominira misao o napretku (cilj nije kraj), vodi u pedagoško–etičku životnu praksu, racionalno zadovoljava osjećaj jednakosti i pravednosti (pretpostavlja misao sveopćega pomirenja), utemeljuje nadu u nastavak egzistencije i nakon smrti.⁴⁴ Tako u podržavanju te ideje na Zapadu hybris razvoja ljudske moći više ne pozna nikakve granice.⁴⁵ U taj se niz uklapaju i misli o vječnom vraćanju istoga u filozofiji F. Nietzschea.⁴⁶ Nakon smrti Boga u koncept Nietzscheove misli prikladno se smjestila i ideja o reinkarnaciji na čijem je humusu iznikla ezoterika XX. stoljeća.⁴⁷

Činjenica je da je na ovom plodnom tlu ezoteriku našega vremena provocirao i provocira kruti materijalizam. Naime, svi ezoteričari, bilo tipa spiritizma Hippolytea Denizarda Rivaila (Allana Kardeca),⁴⁸ teozofije Helene P. Blavatsky ili pak antropozofije R. Steinera,⁴⁹ ističu čovjekovu duhovnost s pomoću koje se traži vez s klasičarima njemačkoga prosvjetiteljstva i romantike, posebice prema Lessingu i Goetheu te prema teoriji evolucije Ch. Darwina i E. Haeckela pročišćenoj od njezinih materijalističkih natruha.⁵⁰

43 Usp. R. Sachau, *Westliche Reinkarnationsvorstellungen*, Gütersloh 1996., str. 79.

44 Usp. R. Sachau, *Westliche Reinkarnationsvorstellungen*, Gütersloh 1996., str. 80–82.

45 Usp. N. A. Luyten, *Ewigkeit des Menschen? Eine kritische Auseinandersetzung mit Theorien über das Leben nach dem Tod*, Freiburg 1988., str. 146–147.

46 Usp. F. Nietzsche, *Ecce homo* i *Also sprach Zarathustra* – osobito poglavlja naslovljena »Vom Gesicht und Rätsel« i »Die sieben Siegel. Oder: Das Ja- und Amen-Lied«.

47 Usp. M. Eliade, *Kosmos und Geschichte. Der Mythos der ewigen Wiederkehr*, Hamburg 1966., str. 94.

48 Brazil je 1957. godine na 100. obljetnicu njegove knjige o spiritizmu pisane u obliku pitanja i odgovora izdao prigodnu poštansku marku upravo s njegovim likom. Usp. R. Hummel, *Reinkarnation. Weltbild des Reinkarnationsglaubens und das Christentum*, Mainz–Stuttgart 1988., str. 78–85.

49 Usp. R. Steiner, *Philosophie der Freiheit*, Frankfurt, 1985; usp. također R. Hummel, »Reinkarnation statt Schöpfungsglaube. Zu Rudolf Steiners und L. Ron Hubbards Entwürfen«, u: H. Kochanek, *Reinkarnation oder Auferstehung. Konsequenzen für das Leben*, Freiburg–Basel–Wien 1992., str. 100–119.

50 Usp. F. Marxer – A. Traber, *Wiedergeburt. Hoffnung oder Illusion?*, Freiburg 1995., str. 41–42.

3. Problem reinkarnacije u suvremenoj filozofskoj raspravi

Unutar ezoterike XX. stoljeća znanstvenu podlogu za reinkarnaciju dao je Ian Stevenson, past-life–terapija unutar psihologije, déjá–vu spekulacija, ali i ezoterično krilo suvremenih fizičara poput D. Bohma, J. E. Charona, F. Capre i drugih koji u materiji prepoznaju duh.⁵¹ Izvan filozofije ideju o reinkarnaciji podupiru novi religiozni pokreti, glazba, film i beletristika. Valja pripomenuti da poznata i rado čitana knjiga Richarda Bacha »Galeb Jonathan Livingston«, pisana za – kako se u predgovoru kaže – »stvarnoga galeba Jonathana koji živi u nama«, na svoj način promiče ideju o reinkarnaciji. Tako je ta ideja na mnogim mjestima skriveno ili očito proširena. Za poznatu glumicu Shirley MacLine reinkarnacija ne spada u religiozno područje, nego tek u područje potrage za čovjekovim identitetom.⁵² U tu se raspravu uključuje i suvremena filozofija.

U posljednjih se 20 godina među filozofima (pogotovo nakon knjige G. Rylea *The Concept of Mind* i u tzv. »Philosophy of Mind«) vode žučljive rasprave oko pitanja što u čovjeku tvori i čuva identitet? Je li to tijelo ili svijest (osobna ili kozmička)? Što je to što neku osobu koja postoji u nekom trenutku t1 čini istom osobom u nekom drugom trenutku t2?⁵³ Zbog obilate literature te različitih polazišta, a onda i izvoda, nemoguće je dati kratak prikaz te šarolikosti. Usudujem se tek pripomenuti da se u raspravi o čovjekovu identitetu i osobi mnogi odnose na izvode J. Lockeja koji sugeriraju da je čuvar čovjekova identiteta memorija ili pamćenje.⁵⁴ S. Shoemaker drži da me-

51 Usp. H. Torwesten, *Sind wir nur einmal auf Erden? Die Idee der Reinkarnation angesichts des Auferstehungsglauben*, Freiburg–Basel–Wien 1983.; F. Marxer – A. Traber, *Wiedergeburt. Hoffnung oder Illusion?*, Freiburg 1995., str. 90.

52 Usp. R. Sachau, *Westliche Reinkarnationsvorstellungen*, Gütersloh 1996., str. 180.; usp. također K.–F. Daiber, »Reinkarnationsglaube als Ausdruck individueller Sinnsuche«, u: H. Becker (Hrsg.) *Im Angesicht des Todes*, St. Ottilien 1987., str. 207–227.

53 Usp. A. J. Ayer, *The Concept of Person*, 1963.; P. Strawson, *Individuals*, Methuen 1959.; S. Shoemaker, *Self–Knowledge and Self–Identity*, Cornell Uni. Press 1963.; W. Thiede, *Die mit dem Tod spielen. Okkultismus–Reinkarnation–Sterbeforschung*, Gütersloh 1994., str. 55–80.; H. D. Lewis, *The Self and Immortality*, Birmingham 1973.; H. Waldenfels, »Auferstehung, Reinkarnation, Nichts? Der Mensch auf der Suche nach seiner Zukunft«, u: H. Kochanek, *Reinkarnation oder Auferstehung. Konsequenzen für das Leben*, Freiburg–Basel–Wien 1992., str. 250.

54 Usp. J. Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, London 1894., III, 6, 1.–4. Prema Lockeju ne razlikuju se pojmovi »osoba«, »čovjek« i »misleća supstancija« samo u intenziji nego i u ekstenziji. Iz razlike pojmova nastaje razlika kriterija identiteta. Pomoću misaonih eksperimenata Locke pokazuje (takvi eksperimenti imaju danas veliku važnost u školi Dereka Parfita (Usp. D. Parfit, *Reasons and Persons*, Oxford 1984. Usp. kritiku na to kod K. V. Wilkes, *Real People. Personal Identity without Thought Experiments*, Oxford 1988., str. 1–48.) da u jednom istom čovjeku mogu djelovati dvije različite osobe; jedna primjerice preko dana, druga pak preko noći; da ista osoba može biti u različitim ljudima tj. da ista misleća supstancija može biti nositelj različitih osoba i da jedna te ista osoba može biti u različitim mislećim supstancijama.

morija pretpostavlja osobni identitet pa ga ne može konstituirati, stoga u članku »Persons and Their Pasts« predlaže pojam quasi memorije.⁵⁵ Slično i D. Parfid u knjizi *Reasons and Persons*.⁵⁶

Drugi pak, poput B. Williamsa,⁵⁷ raspravljajući o identitetu čovjekove osobe zagovaraju fizički kriterij identiteta tj. kriterij prostorno–vremenske neprekidnosti, držeći da je za nj važan čimbenik kontinuitet tijela. Thomas Nagel⁵⁸, primjerice, uvjeren je da je osoba esencijalno mozak. Shoemaker kritizira takve pozicije pozivajući se na »misaoni eksperiment« o zamjeni mozga. Tako je unutar »Philosophy of Mind« ponovno živa stara rasprava o odnosu fizičkog i psihičkog (tijela i duha) u čovjeku, danas poznata pod imenom »Mind and Body Problem«.⁵⁹

Te su važne i zanimljive rasprave (osobito ako ih se izdvoji iz religijskog konteksta i stavi u kontekst vjere u napredak, traganja za čovjekovom samostalnošću i moći te u neozbiljni mentalitet igre – od kladionica do igre s genima) za suvremenoga čovjeka izazovne. Na toj pozadini mnogi poroci i manipulacije, poradi ideje moguće reinkarnacije, ne doimaju se dramatično.

No, na rubovima utopijskih mogućnosti čovjek će uvijek ostati samo čovjek u za njega nesavršenom svijetu. Ta nas istina ne bi smjela voditi u pesimizam i tragiku, nego u ozbiljnost. U nama koji se nazivamo kršćanima i koji ovim svijetom putujemo s riječju *Uskrs* na ustima, živi istina da Bog ljubi svijet jer je nesavršen. Mi smo Božja utopija – jedna u nastajanju.

55 Usp. S. Shoemaker, *Self Knowledge and Self-Identity*, Ithaca 1963.; usp. također S. Shoemaker, R. Swinburne, *Personal Identity*, Oxford 1984.

56 Usp. D. Parfit, *Reasons and Persons*, Oxford 1984.

57 Usp. B. Williams, *Problems of the Self*, Cambridge 1973.

58 Usp. Th. Nagel, *The View from Nowhere*, Oxford 1986.

59 Usp. G. Brüntrup, *Das Leib–Seele–Problem*, Stuttgart–Berlin–Köln 1996.; H. Goller, *Emotionspsychologie und Leib–Seele–Problem*, Stuttgart–Berlin–Köln 1992. Upućujem na izvrsni uvod u Mind–Body problematiku – prijevode i literaturu u rukopisu – koji je pripremio moj iznenada preminuli student Siniša Očurščak.

THE PROBLEM OF REINCARNATION IN MODERN PHILOSOPHY

Ivan KOPREK

Summary

Shopenhauer's idea of Europe being the only part of the world where the concept of reincarnation were not present has long ceased to be true. In European philosophy the fascinating idea possible reincarnation can be recognized, in one or the other way, from the beginnings up to the present trends. The reason of this attraction is not to be sought in a revival of esoterism (this being a reaction against the spent materialism and biologism of recent times), but in the rise of ecological consciousness and the mentality of recycling. The idea of reincarnation is also strengthened by the logics of the »cathegoric comparative«: faster, higher, farther. We are dealing with a non-stop ideal nurturing the illusion of progress without limits. Following the line of thought on reincarnation in Western philosophy, the author stresses the problems involving the relationship between spirit and body in the so-called »Philosophy of Mind« and the identity of the persons; in these he can even today discern elements which might encourage, or reject, the idea of reincarnation.

(Translation: M. Popović)

